

РЕЦЕНЗИЯ

**за научната продукция на доц. д-р Красимир Стоилов
Стоилов за участие в конкурса за професор
по професионално направление 3.1. Социология,
антропология и науки за културата, обявен в ДВ бр. 61 на 28
юли 2017 г**

Рецензент: проф. дин Рачко Попов

Доц. д-р Красимир Стоилов е единствен кандидат в обявения конкурс. В него той участва със стабилен брой научни публикации, три от които са монографии и двадесет и две студии и статии, публикувани в наши и чуждестранни сборници и списания. Неговите научни интереси са посветени главно на проучване на култовете към светците и на жертвоприношенията в тяхна чест по време на техните календарни празници и на светилищата и изворите, които носят техните имена; на традиционното селско жилище в пранинските райони на Странджа и Родопите и на гостоприемството в него, както и на неговите връзки с традиционната семейна обредност, свързана с раждането, сватбата и смъртта; на традиционното пастирство; на взаимоотношенията между християни и мюсюлмани в смесените географски райони.

Първата му монография “С колесницата на слънцето из Родопската Света гора. Асеновградските параклиси – култ и календар” е отпечатана през 1997 г. Тя представлява едно сериозно и задълбочено изследване на параклисите в Асеновградско като своеобразна значима култова архитектура, базирана върху синкретизма между езичество и християнство, върху който се изграждат и битуват местните култове към светците. Неговата втора монография описва наблюденията и спомените му от неговото пребиваване в Мексико сред индианците от полуостров Юкатан. Кандидатът има много участия – 15 на брой, в наши и международни научни проекти, приключили успешно. Научен ръководител е на трима докторанти, защитили успешно своите първи дисертации.

Третата нова монография на доц. д-р Красимир Стоилов носи заглавието “Пространственият календар на Средните Родопи”, излязла от печат през настоящата година. Тя е структурирана особено сполучливо. Състои от кратко въведение, две основни глави, заключение и подробна библиография. Към нея са приложени и особено интересни и точни данни

относно броя на храмовете и светилищата в отделните изследвани селища, топонимите, които те носят. Приложени са и чудесни цветни фотографии на икони от изследваните свещени места. Трябва обезателно да се подчертае, че монографията е факт в резултат на особено продължителна и обхватна теренна работа на автора в селищата от десетте посочени в увода общини, чийто брой е 76.

Нейната първа част със заглавие “Християнството в Средните Родопи. Исторически път и материални следи” е едно особено цялостно и задълбочено изследване относно появата на новата религия в изследвания регион, за целта на което авторът се позовава на много предишни научни изследвания и хипотези в областта на религията, историята и археологията. Още в самото начало се изтъква, че пътят на християнството в Родопите е доста дълъг и труден. Но най-вероятно неговото начало се поставя още през I в. от новата ера, когато апостол Павел посещава нашите земи. Ако други изследователи не подкрепят подобна хипотеза, съвсем различно мнение дават направените археологически разкопки на старите светилища в района, които явно доказват ранното приемане на християнството. Според приложените от автора данни, археолозите доказват, че изследваните от тях свети места датират още от първата половина на IV в. В началото на следващото пето столетие броят на християнските храмове в региона още повече нараства според данните на археолозите Н. Чанева-Дечевска, М. Ваклинова и Н. Дамянов. Историческите данни, върху които авторът се позовава, ясно сочат, че през същото столетие се извършва и покръстването на родопските беси. Обект на авторски интерес е и фактът, че значителен брой от светилищата – главно параклиси, около гр. Смолян – 70 на брой, носят името Св. Троица или Св. Дух, което абсолютно точно е значим символ на християнската вяра. Доказателство за ранното приемане на християнството в Средните Родопи авторът открива и в произведенията на пътеписците от Римската империя, сред които са Климент Римски, Киприан Картагентски, Дионисий Александрийски и други. Подчертана е огромната роля за налагането на християнството от страна на императорите Константин Велики и Теодосий Велики, по време на чието управление броят на християнските храмове значително нараства. През V в. само в Родопите са обособени 11 епископии. Строителството на храмове в областта продължава и през следващите столетия, когато нашите земи са под византийска власт. Промени настъпват след падането ни под османска власт, когато много християнски светилища започват да се рушат и палят. Фактите доказват, че светите места по течението на р. Арда са изцяло опустошени.

Втората част на труда е посветена изцяло на местните култове към светците и на отбелязване на календарните празници в тяхна чест. Още в началото на тази глава, в резултат на своите теренни записи, авторът уточнява, че с най-много празници – 23, е наситен летният сезон, натоварен с най-усилната полска работа. С 15 култа следва сезонът на есента. На трета позиция се нарежда пролетта, а на четвърта – зимата с 10 паметни дати. Летният календарен цикъл от Гергьовден до Димитровден е наситен от общо 43 пространствено означени култа, а зимният цикъл – от 24. Първо място сред най-почитаните в региона светци заема св. Илия, наричан най-често от местното население “Стария светец”. Неговото име носят 25 параклиса, 4 църкви и 31 топонима, разположени най-често на високи скалисти планински върхове върху руините на старинни тракийски светилища или в близост до тях, както и 13 планински върха. Поверията за светеца като небесен господар наследяват много предхристиянски представи за небесните езически божества на бурите и гръмотевиците Залмоксис, Аполон, Перун, Тангра и Зевс. В чест на св. Илия родопчани колят бик и подготвят богата обща празнична трапеза.

Следващото място в пространствения календар заема божията майка Св. Богородица, наричана най-често от местните хора “Небесна царица”. Нейното име носят 26 параклиси, 13 църкви и 9 топонима, които се посещават масово в един от нейните летни и есенни празници и по време на които се раздават хлебчета за здраве и плодородие. С особено почит се откроява и летният празник на Св. Йоан Предтеча на 24 юни, когато според местното поверие небето се отваря и звездите падат на земята и даряват растенията с магична сила. Тези растения се берат от момите и с тях те гадаят за кого ще се омъжат. Те се използват и за лечение на тежки заболявания. Сред летните светци начело се нареждат и светите братя равноапостоли Петър и Павел, на които са посветени 18 параклиса, 6 църкви и 15 топонима. Поверието гласи, че на своя празник Св. Петър отключва райските порти, за да занесе плодове на душите на починалите деца. Затова на празника се раздават ябълки. С почит се отбелязват и двата празника в чест на Св. Атанас – летен, наричан “жътвар”, и зимен, наричан “средзима”. Неговото име носят 17 параклиса, 4 църкви и 17 топонима. За неговия летен празник масово се колят курбани и се изпълняват обичаи за дъжд, ако е настъпила лятна суша. На Св. Неделя са кръстени 12 параклиса, 5 църкви и 14 топонима, от които три са планински върхове. В нейна чест местните хора също колят курбани, организират празнични трапези, придружени с песни и хора.

В пространствения календар на Средните Родопи свое важно място заемат и други празници като трите “Горешници”, последният от

които е посветен на Св. Марина, почитана като господарка на змиите. Свое място заемат и няколко светци, почитани като лечители на страховити болести, сред които са Св. Пантелеймон и “врачовете безсребърници” Козма и Дамян. Според доц. д-р Красимир Стоилов култът към братята Козма и Дамян в Средните Родопи датира още от V в., тъй като голяма част от техните днешни параклиси са издигнати върху раннохристиянски оброчища. Вярата в лечебните свойства на водата от техните аязми е все още много силна, затова на техния празник хората пият от тази вода и мият лицата си с нея. Сред обичаните и почитани светци се нареждат още Св. Петка, Св. Димитър, Св. Георги и Св. Никола. Името на Св. Никола носят 9 параклиса, 5 църкви и 4 планински върха. Почита се като господар на дивата природа и затова го наричат “вълчи пастир”, който пази овчарите и техните стада от вълците. А предходните на Никулден два празника, посветени на Св. Варвара и на Св. Сава, също се тачат в изследвания родопски регион, защото се вярва, че те пазят децата от болестта “баба Шарка”. Майките изпичат медени питки и ги раздават из махалата за здравето на техните деца. Подробно са описани обредните практики, типични за празниците в чест на Св. Георги, на Св. Константин и Св. Елена, на наричания от родопчани Св. Спас заради названието “Спасовден” на празника Възнесение Христово, чието име носят 110 свети места, от които 6 планински върха. Сред почитаните в народния календар светци се нареждат още Св. Атанас, Св. Тодор, Св. Власий. Особено почитани са и двата големи празника Коледа и Великден.

В раздела от тази глава под наслов “Светците под небесния купол на Божия дом” доц. д-р Красимир Стоилов, позовавайки се на народната митология, според която земята и небето са творение на Бога, описва и интерпретира по какъв начин светците се възприемат от християните като небесни покровители на светите места, кръстени от нашите предци на тяхното име. За българите небето е символ на доброто и злото, на светлината и мрака: там в рая се намират душите на праведните мъртъвци, а в ада горят душите на грешните покойници. Авторът точно представя как почитта към светците е особено силно свързана с култовите знаци, поставени в техните светилища и оброци. Първоначално това са каменни кръстове и малки параклиси, които често са в близост до извори и вековни дървета, които често са своеобразно наследство от някогашните езически светилища, за което свидетелстват много исторически данни. Желанието на вярващите християни за общуване с Бога се осъществява с тяхното посещение в храма или в параклиса, които се осмислят и възприемат от тях като “Божи дом”.

Авторът проследява точно в исторически план възникването и развитието на църковната култура архитектура и обрисова храмовото пространство като обгърналото земята небе, за да бъде увековечено Христовото разпятие, погребение и възкресение. Той обрисова и символиката на трите най-почитани места в храма: олтара, притвора и наоса, които до голяма степен са съответствие на Светата Троица. Особено място е отделено и на църковната иконография, в която водеща позиция заемат Христос и неговата майка Св. Богородица. Върху църковните икони най-често се срещат образите на светците Илия, Никола, Георги, Димитър. Според приведените данни в светилищата на Средните Родопи често се наблюдават икони с изображения на Св. Марина, Св. Варвара, Св. Петка, Св. Неделя, Св. Атанас, както и на лечителите Козма и Дамян и Св. Пантелей. В заключение е изведен основният авторов извод, че разгледаният пространствен календар в региона с оглед на неговите християнски светилища е съхранил една особено богата част от нашата традиционна народна култура.

Всичко това, имайки пред вид неговата дългогодишна научна и преподавателска дейност, ми дава пълно основание да гласувам положително за избора на доц. д-р Красимир Стоилов Стоилов за професор. Призовавам и останалите членове на журито да гласуват положително.

26 октомври 2017 г.

проф. дин Рачко Попов